

En ensom radikaler

Hans Barliens visjon om folkestyre

A lonely radical

Hans Barlien's vision of popular rule

Trond Bjerkås

Førsteamanuensis ved Institutt for religion, filosofi og historie, Universitetet i Agder

Ph.d. 2016

trondbjerkas@gmail.com

Sammendrag

Hans Barlien var en bondepolitiker som virket i Norge i de første tiårene etter 1814. Han ble i samtiden ansett for å være svært radikal og ble tiltalt for å fremme samfunnsomstøtende ideer, noe som bidro til å sette ham utenfor rikspolitikken. I historiografien har Hans Barlien ofte blitt fremstilt som en forkjemper for det moderne demokratiet i Norge, sammen med en håndfull andre «bondeførere». I denne artikkelen argumenterer jeg for at han heller bør forstås som en representant for en bondeideologi som var i ferd med å bli forlatt i hans samtid. Videre hevder jeg at Barliens anskuelser på vesentlige punkter skiller seg fra det politiske programmet til bondeopposisjonen på Stortinget på 1830-tallet. Med utgangspunkt i Barliens egne skrifter og materiale fra rettergangene mot ham sporer jeg Barliens politiske ideologi til to svært forskjellige hovedkilder: en radikal versjon av revolusjonsideologien i Europa og Amerika på den ene siden og en førmoderne bondekommunalisme på den andre.

Nøkkelord

politisk ideologi, bondepolitikk, Hans Barlien, 1800-tallet

Abstract

Hans Barlien was a politician from the peasantry who operated in Norway the first decades after 1814. In his own time, he was regarded as being very radical and he was indicted for politically harmful agitation, a charge which contributed to ending his career as a politician on the national stage. In Norwegian historiography, Hans Barlien has often been regarded as a promoter of modern democracy, together with a handful of other «peasant leaders». In this article, I argue that he should rather be regarded as a representative of a peasant ideology that was about to be abandoned. Furthermore, I try to show that Barlien's opinions differed in important ways from the political program of the parliamentary peasant opposition of the 1830s. By studying Barlien's writings and source material from the legal proceedings against him, this article traces Barlien's political ideology to two very different origins: on the one hand, a radical version of European and American revolutionary thought, and on the other a pre-modern peasant communalism.

Keywords

political ideology, Norwegian political history, 19th Century, peasant politics

I 1826 ble det opprettet en sognekomité i Namdalseid, da noen av de tilstedeværende bøndene på bygdetinget valgte en komité bestående av 12 mann. Initiativet kom fra Hans Barlien, som også ble valgt til komiteens leder. Hans Barlien (1772–1842) var en bonde, håndverker, pottemaker, urmaker og oppfinner fra Overhalla i Nord-Trøndelag. Han var politisk aktiv og satt som medlem av det første ordinære Stortinget i 1815–1816. Utover på 1820-tallet ble han involvert i flere rettssaker, noe som bidro sterkt til å sette ham ut av rikspolitikken.¹ Likevel fortsatte han å virke som politisk skribent og agitator frem til han emigrerte til USA i 1837.

I 1830, fire år etter opprettelsen av sognekomiteen, ble Barlien igjen satt under tiltale, anklaget for å ha forbrutt seg mot en forordning fra 1765 som «paa det alvorligste» forbød «[u]ttilladelig Forsamling og Sammenkaldelse af Almuen i Norge». Forordningen hadde kommet til mens opprøret mot ekstraskatten på 1760-tallet herjet som verst, og hadde senere blitt brukt til å dømme opprørslederen Christian Lofthus på slutten av 1780-tallet. Tiltalen mot Barlien var direkte knyttet til hans virksomhet som leder av sognekomiteen. Den hadde til sammen åtte punkter som angikk ulovlige samlinger, gudsbespottelse og anklager om å vekke misnøye med regjeringen og statens embetsmenn.²

Prosesen mot Barlien synes å stille i relieff kampen mellom to styreformers og to samfunnssyn. Den gamle embetsmakten, en arv fra eneveldet, løftet sin arm mot det fremvoksende folkestyret. Barlien har i ettertid blitt oppfattet som et symbol på og til dels en martyr for den nye tid, én blant en håndfull sagnomsuste bondeførere som var fortroppen i marsjen mot et mer demokratisk samfunn. Ja, det er blitt sagt av hans biograf O.S. Aavatsmark at han levde et århundre før sin tid.³ Som historisk figur, som nok har antatt til dels mytologiske trekk, har Barlien slik blitt stående som en mann i kamp mot sin tid.

Mot dette bildet vil denne artikkelen forsøke å vise at Hans Barlien i høyeste grad var en mann *av* sin tid, og en mann som tiden var i ferd med å løpe fra. Jeg vil vise at elementene i Barliens ideer om folkestyre og lokalt selvstyre bunnet i en kombinasjon av radikalt revolusjonstankegods og tradisjonell bondekommunalisme. Hans tidsbundne anskuelser var på mange måter i ferd med å bli forlatt da spillet om det lokale selvstyret i Norge gikk inn i sin avgjørende fase på 1830-tallet. Dermed fremstår Barlien i dag snarere som et eksempel på en særegen type bonderadikalisme på slutten av 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet enn som en forgjenger for det moderne folkestyret. Hovedformålet med denne artikkelen er å grave frem bestanddelene i Barliens politiske anskuelser, slik de kom til uttrykk i hans virksomhet som forfatter, som politiker og som offentlig meningsytrer for øvrig.

Disse spørsmålene kan vanskelig drøftes uavhengig av samtidens diskusjoner om lokalt selvstyre og den politiske prosessen som ledet frem til formannskapslovene i 1837. Det er et historisk sammentreff at det året Barlien utvandret til Amerika, som «en skuffet mann»,⁴ ble det innført kommunalt selvstyre i Norge. Da formannskapslovene ble vedtatt, var det bred enighet om at de sikret folkesuvereniteten også på lokalplan. Spørsmålet er om formannskapslovene bør sees som en seier for den ideologien Barlien var eksponent for, eller om han tvert imot representerte en form for bonderadikalisme som hørte fortiden til.

1. Pryser 1999: 231. Grunnlovens § 52 bestemte at stemmeretten ble suspendert hvis man var under tiltale, en bestemmelse Barlien selv mente avslørte en «embeds-aristokratisk» innflytelse på Grunnloven. Se Barlien 1836: 61.

2. Aavatsmark 1954: 114.

3. Aavatsmark 1954: 4.

4. Aavatsmark 1954: 157.

Barlien og bondeopposisjonen i historiografien

Hans Barlien tenkte og handlet ikke i et vakuum, men var en del av den tidlige bondeopposisjonen etter 1814. En tradisjon fra Halvdan Koht har sett denne opposisjonen som spydspissen i det nye demokratiske Norge. Koht spente i sitt verk *Norsk bondereising* opp et bredt historisk lerret hvor bondeopposisjonen fremstilles som frukten av århundreders kamp. Undertittelen på hans bok var jo nettopp «Fyrebuing til bondepolitikken».⁵

For Koht var det vanskelig å overvurdere betydningen av bondepolitikken etter 1814: «Det er 'bonde-politikken' som har grunnlagt det nye Noreg», skrev han.⁶ Dette synet kastet senere historikere som Jens Arup Seip et mistankens lys over. Ifølge Seip besto «den gamle opposisjonen» rundt 1820 av 20–30 tingmenn, «for det meste storkjøpmenn og kakser som representerte det mest avanserte jordbruk og hadde berøring med andre næringer». Blant disse nevner Seip Barlien, men vektlegger at det var byborgere som var mest pågående i denne «koalisjon av 'skatte-ydende klasser'».⁷ Seip mener at denne opposisjonen både var skremmende for den herskende embetsmannseliten, og at den hadde et bredt økonomisk og konstitusjonelt program. Hos enkelte – og Barlien var nok en av dem han hadde i tankene – var det «ekstremt», skriver han.⁸ Samtidig nedtoner Seip innflytelsen opposisjonen hadde. Dette henger sammen med opposisjonens karakter, slik Seip så den. Dens program var kanskje radikalt, men «det var noe skrikende i presentasjonen, ofte uforstandig og derfor hjelpeløst», med Seips ord.⁹

De senere årene har det kommet flere arbeider som peker i en annen retning, og hvor bondeopposisjonen har blitt belyst ut fra begrepet «politisk kultur». Det gjelder særlig Marthe Hommerstad, som i sin ph.d.-avhandling fra 2012 behandlet bondeopposisjonen på Stortinget mellom 1815 og 1837.¹⁰ Hommerstad viser at bondeopposisjonen tidlig var godt organisert og raskt ble en integrert del av den politiske kulturen. Ikke minst viser hun at bondepolitikere ikke begrenset seg til såkalt snever interessepolitikk, og at de raskt lærte seg de politiske spillereglene. Hommerstad skriver også om Barlien spesielt, men da hennes fokus er Stortinget, drøfter hun ham, som Seip, kun med utgangspunkt i årene like etter 1814, da han spilte en viss rolle i rikspolitikken.¹¹ Barliens senere karriere og skrifter er i det hele tatt mindre dekket i forskningen.

Det vil være fruktbart å se Barliens virksomhet i lys av utviklingen av en folkelig offentlighet etter 1814. Dette er et perspektiv som særlig Knut Dørum har fremmet. Dørum argumenterer for at bondesamfunnet tidlig ble politisert etter 1814.¹² Dels videreførte bondeopposisjonen ifølge Dørum en arv fra tidligere århundreders bondemotstand.¹³ Samtidig viser han at Grunnloven i 1814 muliggjorde en sterkere politisk agitasjon, som så å si utløste et iboende politisk potensial i bondesamfunnet.¹⁴ Både Dørum og Hommerstad er eksempler på en nyere tendens i forskningen til å vektlegge bondeopposisjonens ideologiske sider, sider som ikke minst kommer sterkt til uttrykk i Hans Barliens virksomhet.

Hans Barlien, med sin tydelige og radikale stemme, egner seg godt til å utkrystallisere noen viktige elementer i bondeideologien i denne perioden. Samtidig var ikke bondeideo-

5. Koht 1926.

6. Ibid.: 1.

7. Seip 1974: 145.

8. Seip 1974: 146.

9. Ibid.

10. Hommerstad 2012.

11. Hommerstad 2012: 87–90.

12. Dørum 2013.

13. Dørum 2006.

14. Dørum 2013.

logien en statisk og entydig størrelse. Nettopp det faktum at Barlien på 1820- og 1830-tallet i stadig større grad kom til å befinne seg i politikkens periferi, kan hjelpe oss med å forstå hvordan bondeideologien endret seg, og hvilke deler av den som etter hvert ble forlatt.

Barliens sognekomiteer – et arnested for politisk agitasjon?

Hvorfor vekket sognekomiteen i Namdalseid så sterke mistanker hos myndighetene at Barlien ble satt under tiltale? På baksiden av et dokument som henger i kommunestyresalen i Overhalla, finnes et «forslag til Reglement» for en sognekomité. Forslaget stammer trolig fra 1832, da det ble opprettet en slik komité i Overhalla, med Barliens svigersønn, Salomon Solum, som formann. Reglementsforslaget stammer nok likevel fra Barliens penn,¹⁵ og kan gi et innblikk i hva som var sognekomiteens tiltenkte virksomhet. Det fastslår for det første at den skulle bestå av tolv medlemmer og en formann, alle valgt av allmuen. Første punkt i reglementet angår det vi kan kalle rammene for møtevirksomheten, som hvordan vedtak skulle fattes, og hvordan protokollen skulle føres. Formannen skulle utferdige alle komiteens dokumenter og korrespondere med myndigheter og andre komiteer.

Punkt to må betraktes som en formålsparagraf eller motto for medlemmene: «Overalt skal det være Comittees Formål at skjøtte sin Værdighed med størst mulig Retskaffenhed, og derhen at vejlede alle Sognets Medlemmer og tillige saavidt andre Sognecommitteer.» Punkt tre fastslo at møtene skulle holdes for åpne dører, hvis ikke flertallet bestemte noe annet. Punkt fire krevde at alle beslutninger straks skulle føres inn i protokollen, og at de som hadde stemt imot, skulle få sine grunner innført. Punkt fem påla medlemmene å «befordre en fornuftig Tænkemaade, overenstemmende med Jesu Moral, udrydde gamle Fordomme og Vildfarelser og indprænte en ædel Almenaand saaledes: at de ikke ere avindsyge, trettekjære eller sladderaktige, men søge at befordre hverandres og alment Gavn». Barliens konsekvente rasjonalisme kommer til uttrykk her. Punkt seks påla komiteen å utligne på allmuen de utgifter som trengtes for å gjennomføre vedtakene. Den ga altså seg selv en slags beskatningsrett.

Noe som slår en ved dette reglementet, er hvor mange formelle oppgaver som ble tillagt sognekomiteen. Den skulle ha en egen kasse og regnskapsfører, den skulle korrespondere med myndighetene og andre komiteer, og ikke minst skulle den kunne skattlegge innbyggerne for å gjennomføre sine vedtak. På mange måter fremstår sognekomiteen i dette reglementsforslaget som et lokalt myndighetsorgan.

Nå er det lite som tyder på at sognekomiteene, hverken i Overhalla eller i Namdalseid, faktisk fikk slike faste og formaliserte former som reglementet fra 1832 la opp til. I Namdalseid vet vi at sognekomiteen diskuterte saker som innkreving av tienden, veispørsmål, omgangsskole og konfirmasjonsundervisning. Men aktiviteten ser ut til å ha vært relativt moderat.¹⁶ Det er vanskelig å se hvordan disse forholdene alene skal kunne forklare hvorfor myndighetene gikk til det drastiske skritt å bruke opprørsforordningen fra 1765 mot Barlien. På den annen side er reglementet fra Overhalla forfattet på et tidspunkt da Barlien nylig hadde blitt dømt i underretten for gudsbespottelse, og saken verserte videre i overretten og Høyesterett. Det kan ikke utelukkes at disse forholdene har spilt en rolle for formuleringene i reglementet.

15. Ifølge Gunnar Groven, som har transkribert teksten, bærer den Barliens håndskrift. Takk til Arnt-Erik Selliaas for å gjøre meg oppmerksom på dette dokumentet.

16. Aavatsmark 1954: 109 ff.

For å forstå hva som fikk myndighetene til å reagere, kan kildene etter rettssaken mot Barlien i 1830 hjelpe oss. Femti vitner, inkludert Barlien selv, ble avhørt i februar og mars, før rettsaken kom opp i juni.¹⁷ Når vi bruker rettsmateriale som kilder, må vi være oppmerksom på at mange vitner nok var tilbøyelige til å bagatellisere den virksomheten de hadde vært med på, og som retten skulle avgjøre om var lovstridig. Ja, det vil nok være riktig å si at sorenskriver Logn ble møtt av en mur av taushet da han forsøkte å finne ut av hva som hadde foregått på Barliens sammenkomster. De fleste vitnene hadde ingen informasjon å gi om hvor mange som hadde vært til stede på møtene, eller hva som hadde foregått der.

Barlien selv hevdet at han aldri hadde samlet flere enn tre til fire, i høyden seks komiteemedlemmer samtidig. Av den grunn mente han at forordningen om ulovlig samling av allmuen ikke kunne gjelde. I tillegg argumenterte han prinsipielt mot at forordningen, «en saadan Levning fra Enevoldsmakten», kunne være gyldig etter Grunnloven.¹⁸ Han hevdet også at han ikke husket når og hvor han hadde holdt samlinger.¹⁹ Ett vitne, Bersvend Kaldahl, hadde deltatt på to møter i 1827, hvor henholdsvis tolv og fem eller seks personer var til stede.²⁰ Ellers er det ikke spor av møtevirksomhet før ved juletider 1829.²¹

Av særlig interesse for retten var et møte holdt på Elden 20. desember 1829, hvor det skal ha blitt opplest et skriv til Stortinget forfattet av Barlien. Dette skrivet var en viktig del av grunnlaget for tiltalen om å vekke misnøye med staten og dens embetsmenn. Selv om Barlien vedgikk å ha forfattet skrivet, og selv om påtalemaktens kronvitne, lensmann Waleur, hevdet at minst 16 personer hadde vært til stede på møtet, fikk sorenskriveren lite ut av vitnene.²² Peder Mogensen Holstad, for eksempel, husket ingenting

og uagtet Dommeren foreholdt ham det usandsynlige i, at han ikke til nogen Tid skal have hørt hvad det omhandlede skriv handlede om, eller til hvem eller hvilken Authoritet det var bestemt, saa vedbliver han dog sit Forrige.²³

Også et annet vitne, Torsten Pedersen Althe, «blev udførlig examineret efter Sagens anledning, men vidste ikke det allerringeste til dens Oplysning».²⁴

Samlet sett gir rettsprotokollene et ganske annet inntrykk av Barliens samlinger enn reglementet for sognekomiteen i Overhalla gjør. I motsetning til reglementets faste rammer virker møtene i praksis å ha vært lite formaliserte ad hoc-samlinger for å diskutere spørsmål som måtte dukke opp. Og mens reglementet skisserer en praktisk innretning for å løse felles anliggender i bygda, aner vi at Barliens møter i virkeligheten har blitt brukt til politisk agitasjon med implikasjoner utover bygdefellesskapets rammer.

17. Dom ble avsagt 4. juli 1831. Saken gikk videre til overretten, som avsa dom 21. mai 1832, og til Høyesterett, som avgjorde saken 10. mai 1833. I underretten ble Barlien dømt til ett års tukthus og 50 spesidaler i bot for gudsbespottelse. Han ble frikjent for tiltalen om å ha forbrutt seg mot forordningen fra 1765. Både overretten og Høyesterett omgjorde dommen og frikjente Barlien. Han ble likevel ilagt saksomkostninger. Aavatsmark 1954: 119–121.

18. Statsarkivet i Trondheim (SAT); Namdal fogderi; JBA 361; A-Andre dokument 1810-1833: Ekstrarett 15. juni 1830: 37 (Heretter Ekstrarett 1830).

19. Ekstrarett 8. februar 1830: 82–83.

20. Ekstrarett 15. juni 1830: 24–25.

21. Sorenskriveren selv spurte Barlien om hvorfor det ikke var blitt holdt flere møter i mellomtiden, hvorpå Barlien svarte at det ikke var noen saker å behandle i den perioden. Ekstrarett 8. februar 1830: 83.

22. Ekstrarett 15. juni 1830: 12–14.

23. Ekstrarett 15. juni 1830: 22.

24. Ekstrarett 15. juni 1830: 27–28.

Folket mot embetsmennene – bondeideologi fra Lofthus til Barlien

Det var altså det omtalte møtet 20. desember 1829, hvor Barlien skal ha agitert mot staten og embetsmennene, som særlig var av interesse for retten. Retten var interessert både i de nevnte spørsmålene til Stortinget og om Barlien forsøkte å samle allmuen til felles handling. Et av spørsmålene vitnene skulle besvare, lød som følger:

Har Tiltalte ved Forsamlingen paa Elden hos Einar Larsen, Søndagen den 20de December, yttret Misnøie med at de forsamlede ikke var samholdige nok og alt for eftergivne, og hvad var hans Hensigt hermed?²⁵

Sorenskriveren maner frem et bilde av agitasjons- og mobiliseringsmøter mot myndighetene, møter som var utenfor myndighetenes kontroll, og som fremmet en oppviglersk ideologi. Hva besto så denne ideologien i?

Hans Barlien var en flittig forfatter av politisk litteratur. I 1817 fikk han trykket en artikkel i *Det Norske Nationalblad* med tittelen «Om Norges Grundlov, Repræsentation og Valgene».²⁶ Allerede her ser vi tydelig noen av hovedmotivene i Barliens politiske tenkning. Barlien slår fast maktfordelingsprinsippet som Grunnlovens grunnleggende prinsipp, og konstaterer at de konstitusjonelle maktens «hensigtsmæssige Virksomhed» er «Folkets Lyksaligheds mueligste Befordring – Folkets Villie!» Deretter definerer han Folket som «den producerende og fabrikerende Deel af Statens Medlemmer». De øvrige, skriver han, er folkets tjenere. Dette skulle forbli et sentralt motiv hos Barlien. Han var motstander av at embetsmenn skulle kunne velges til Stortinget, fordi han anså dem som en del av den utøvende makt. Embetsmenn på Stortinget brøt dermed med maktfordelingsprinsippet.²⁷ Men motstanden mot embetsmennene hadde et bredere fundament enn å være et forsvar for maktfordelingsprinsippet. Embetsmennene skulle være folkets tjenere, men hadde slått seg opp til å bli dets herrer. Barlien oppfatter motsetningen mellom den tærende og den nærende klasse som en grunnkonflikt i samfunnet. I det første av de omtalte spørsmålene til Stortinget i 1830 har denne tanken fått en tilspisset og provoserende utforming: «Er den nærende Stand efter Naturens Lov eller Grundloven bestemt til at være den tærende Classes Trælle og Slaver?»²⁸ Barlien går videre og benytter dette premisset til å avvise at embetsmenn kan være folkets representanter. Spørsmål tre lyder:

Kan den tærende Classes Medlemmer ansees som upartiske Representanter for den nærende Stand, eller skal vi troe at denne Classe har benyttet sig af Folkets Uvidenhed, for at tilvende sig dets naturligen tilhørende Statsmagt, og derved tillige Frugterne af dets Arbeider?²⁹

Spørsmål ti og elleve utgjør en retorisk helhet som underbygger det samme poenget:

10. Er det Ret at paatvinge Nogen Tjenestefolk, som han enten ikke behøver, eller som han ikke ønsker sig, og tillige tvinge ham til, at lønne ham tidobbelt imod hvad deres Arbeide er værd? 11. Naar dette ifølge Naturens Lov maae besvares benegtende, kan ikke da være billigt at paatvinge et heelt Folk slig Underdanighed.³⁰

25. Ekstrarett 15. juni 1830: 9.

26. Barlien 1817.

27. Dybdahl & Bull 2005: 422.

28. Ekstrarett 8. februar 1830: 85.

29. Ekstrarett 8. februar 1830: 85–86.

30. Ekstrarett 8. februar 1830: 87.

Barlien sammenligner her embetsstanden med et påtvunget tjenerskap som underkuer folket. Det er for så vidt ikke til å undres over at myndighetene så med skepsis på at en karismatisk leder spredte denne typen holdninger rundt på bygdene. Det er også noe unnnvikende i Barliens bedyrkelse til retten om at han ikke hadde uttrykt misnøye med statens embetsmenn, kun med «enkeltes Handlinger».³¹ Snarere må vi si at Barlien samlet sett fremmer en ideologi som var sterkt embetsmannskritisk. Han hevdet at folket, de som produserte verdier, skulle styre seg selv, og at de som ikke produserte – de tærende –, i all vesentlighet var en parasittisk klasse som urettmessig hadde oppkastet seg til folkets herrer.

Dette dualistiske samfunnssynet hadde ikke Barlien suget av sitt eget bryst. Tvert imot kan det sies å være et grunnelement i en bondeideologi som rundt 1830 ble politisk, men som vi finner spor av tilbake til 1700-tallet. Under Lofthusopprøret hevdet bøndene at de var «den nyttigste og virksomste Classe i landet», og lignende oppvurderinger av bondestanden, implisitt på embetsstandens bekostning, finner vi flere av i det sene eneveldet, slik blant andre Knut Dørum har vist.³² Før valget til det overordentlige Stortinget høsten 1814 argumenterte hedmarksbonden Ole Aaset og rogalandsbonden Nils Bru for å velge bønder med utgangspunkt i den samme dualismen som vi finner hos Barlien, slik Marthe Hommerstad viser.³³ I 1830 ga så John Neergaard, som Barlien kjente, ut den såkalte Olaboka, hvor hovedpoenget var å få bønder til å stemme bønder, heller enn embetsmenn, inn på Stortinget. Den samme dualismen mellom nærende bønder og en tærende embetsstand ligger til grunn her.³⁴

En dualistisk bondeideologi som trekker et skarpt skille mellom embetsmenn og bønder, synes altså å være fremtredende i en femtiårsperiode fra 1780-tallet til 1830-tallet. Om den har gjort seg gjeldende også i bondemotstand i tidligere perioder, er vanskelig å si, men den har i hvert fall ikke kommet til uttrykk i skrift og tale på samme måte. Etter mitt syn kan man ikke uten videre postulere en slik kontinuitet mellom det sene 1700-tallet og tidligere perioder. Tidligere på 1700-tallet forklarte bøndene heller sine motstandshandlinger i lys av en eldre paternalistisk standskultur som iscenesatte motstand mot kongen som mer eller mindre legitime protester mot en mektig, men i siste instans nådig far.³⁵ Og mens motsetningen mellom embetsmakt og bønder ble videreført i andre halvdel av 1800-tallet, tilhørte Barlien en annen generasjon og en annen politisk habitus enn den sindige strategen Gabriel Ueland (1799–1870), som møtte første gang på Stortinget i 1833. Ueland var, skriver Seip, «uanselig og smålåten», «religiøs og kirkelig», mens Barlien og andre fra den foregående generasjonen var «farget av en religiøs rasjonalisme som sjatterte over i det fritenkerske».³⁶ Barliens agitasjon skiller seg også fra Søren Jaabæks (1814–1894), på tross av deres beslektede rasjonalisme og mer eller mindre skjulte republikanisme. Jaabæks bondevenner på 1860-tallet virket som en masseorganisasjon i en helt annen politisk virkelighet, noe som også innebar samarbeid med helt andre samfunnsgrupper. I årene etter 1884 vokste det så frem et parlamentarisk partisystem, som sammen med industrialisering og urbanisering helt fjernet premissene for Barliens form for bonderadikalisme.

31. Ekstrarett 8. februar 1830: 94.

32. Dørum 2016: 57–58.

33. Hommerstad 2012: 80–86.

34. Neergaard 1830.

35. Bjerås 2018.

36. Seip 1974: 150.

En alternativ valgordning

Barliens syn på folkestyret skilte seg på viktige punkter fra Neergaards, også utover førstnevnte heftigere og mer polemiske ordbruk. Mens Neergaard først og fremst var opptatt av å få valgt inn bønder til nasjonalforsamlingen, fikk motsetningen mellom bønder og embetsklasse for Barlien også konsekvenser for forholdet mellom sentralmakt og lokalsamfunn. Det finnes tendenser til en *lokalisme* hos Barlien som utfordret Stortingets forrang, en forrang som var selve premisset for Neergaards agitasjon. Barlien anerkjente riktignok at Stortinget representerte folket: «At Folket skal give sig Love selv: dette er en naturlig Rettighed, som det udøver ved sine Representanter hvilke, naar de ere samlede udgjør Stortinget», heter det i artikkelen fra 1817.³⁷ Men hans løsning på spørsmålet om hvordan representantene skulle velges, skiller seg på viktige punkter fra den lovpålagte måten, og illustrerer det lemfeldige i Barliens forståelse av Grunnloven. Barlien foreslo at «nogle af de mest tænkende Mænd i Valgdistrictet» burde komme sammen for å bli enige om hvem som burde velges til valgmenn. Disse navnene kunne så skrives på en valgseddel, og avskrifter av denne kunne så deles ut til de stemmeberettigede i distriktet, «som ikke har nogen grundig Invending». De derigjennom valgte valgmennene kunne deretter tre sammen for å peke ut stortingsrepresentanter.³⁸

Det mest påfallende trekket ved den foreslåtte prosedyren er at forslaget ga svært stor makt til en liten gruppe personer i lokalsamfunnet. De «mest tænkede Mænd» i distriktet ville med dette forslaget i realiteten ha makt til å velge valgmenn på hele sognets vegne. Barlien forklarer formålet med dette:

På denne og ingen anden Maade kan de faae dem til Repræsenteranter som de og deres Committerende ønsker, og da undgaaes den store Feil at Repræsenteranter endnu som før skal gaae til Stortinget efter 4, 6, 8 a 10 Stemmer, hvilket ikke kan være et heelt Districts almindelige Villie.³⁹

Siden allmennviljen ifølge Barlien ikke kan splittes, sikres den først når hele valgdistriktet enes om felles kandidater. For Barlien var det ikke et problem at en liten gruppe menn i praksis tok avgjørelsen på alles vegne. Tvert imot var det dette som sikret en fyllestgjørelse av allmennviljen.

Denne ideen står i kontrast til det dominerende velgeridealet i samtiden, og Barliens skrift utløste en kraftig debatt i *Det Norske Nationalblad*, hvor den var trykket.⁴⁰ Valgordningen til Barlien ville føre til et «jakobinsk tribunal», ble det hevdet.⁴¹ Normene for politisk kompetanse tilsa at både velgeren og representanten skulle være et selvstendig individ som fattet beslutninger etter grundig, objektiv og selvstendig vurdering av saksforholdene.⁴² Valgloven av 1828 forbød også å dele ut ferdige stemmesedler og å samle stemmer til seg selv.⁴³ Barlien var selv, i 1830, anklaget for å «bevirke, at han skulde blive valgt til Valgmand», og for å holde samlinger i den hensikt, noe han for øvrig bestemt avviste at var tilfelle.⁴⁴

37. Barlien 1817.

38. Ibid.

39. Ibid.

40. Hommerstad 2015.

41. Ibid.: 79.

42. Hommerstad 2014.

43. Pryser 1999: 230.

44. Ekstrarett 8. februar 1830: 93–94.

Barliens ideologiske røtter – revolusjon og bondetradisjonisme

Hvor hentet Barlien sine ideer fra? Ideologisk var han et barn både av de politiske revolusjonene som hadde rystet Europa og Amerika i andre halvdel av 1700-tallet, og av det førindustrielle norske agrarsamfunnet. Han var en flittig leser og formidler av opplysningslitteratur. Blant annet ble han tiltalt for å ha utlånt og anbefalt skrifter «der staar i strid med Religionslæren».⁴⁵ Tankene om en udelelig allmennvilje er en sentral del av Rousseaus folkesuverenitetsbegrep, selv om vi ikke kan vite sikkert om Barlien kjente Rousseaus skrifter direkte.⁴⁶ Andre elementer i Barliens ideologi finner vi også igjen i kontinental revolusjonslitteratur. Ideen om at embetsmenn ikke skal kunne velges til nasjonalforsamlingen, er for eksempel formulert hos den innflytelsesrike revolusjonsforfatteren Emmanuel-Joseph Sieyès. Mer generelt finner vi hos Sieyès igjen Barliens todeling av samfunnet i tærende og nærrende klasser. For Sieyès besto tredjestanden, som utgjorde selve nasjonen, av alle produktive grupper i samfunnet, det vil si bønder, arbeidere og handelsmenn. De øvrige stender – geistligheten og adelen – utgjorde derimot urettmessig privilegerte og dermed «tærende» grupper.⁴⁷

Videre refererer Barlien direkte til den radikale Pennsylvania-grunnloven fra 1776 i et av sine spørsmål til Stortinget.⁴⁸ Etter først å ha stilt spørsmål ved statens behov for å holde seg med en militærmakt, lyder spørsmål 15: «Har Pennsylvania tabt noget ved det, at det fra først af ingen Krigsmagt har holdt?»⁴⁹ Dette er en referanse til artikkel 13 i A Declaration of the Rights of the Inhabitants of the Commonwealth or state of Pennsylvania, hvor det heter:

The people have the right to bear arms for the defense of themselves and the state; and as standing armies in the time of peace are dangerous to liberty, they ought not to be kept up [...].⁵⁰

Mens allmenn verneplikt var en kampsak for bondeopposisjonen på Stortinget, var Barlien skeptisk til at staten overhodet holdt seg med et militærvesen som kostet «mange Tønder Guld». I stedet for profesjonelle soldater burde landet forsvares av sivile borgere med rett til å bære våpen. I en anmerkning til sitt eget spørsmål noterer Barlien, med henvisning til det kjente «skottetoget» i 1612: «Skottene erobrede jo ikke Landet, uagtet der ingen Krigsfolk fandtes i Gulbrandsdalen!»⁵¹ Barlien var altså kjent med og tydelig påvirket av ideer knyttet til de franske og amerikanske revolusjonene. Men hans ideologiske anskuelser hadde også mer jordnære røtter.

Ideen om en naturlig bygdeelite som forvalter lokalsamfunnets meninger, har røtter i det tradisjonelle agrarsamfunnet. Det har ofte blitt fremhevet at førindustrielle bondesamfunn var preget av konformisme og et sterkt konsensusideal. Dette er en dominerende forestilling i antropologisk inspirerte såkalte *peasant studies*.⁵² Sosiologen Theodor Shanin fremhever for eksempel at tradisjonelle bondesamfunn kjennetegnes av streng normativ kontroll og fravær av anonymitet, noe som fremmer både konformitet og solidaritet.⁵³ Ståle Dyrvik er inne på noe av det samme når han skriver at i det tradisjonelle samfunnet måtte individene

45. Aavatsmark 1954: 114.

46. Rousseau 2001: 28.

47. Sieyès 1789.

48. Om Pennsylvanias grunnlov, se Wood 1969/1998: 83–90.

49. Ekstrarett 8. februar 1830: 87.

50. Teksten kan leses på: http://avalon.law.yale.edu/18th_century/pa08.asp. Hentet 4.9.2018.

51. Ekstrarett 8. februar 1830: 87.

52. For en innføring i denne forskningstradisjonen, se Henningsen 2006: 117–154.

53. Se Henningsen 2006: 144–145.

innordne seg i fellesskapet og at vekten på tradisjon og sedvane var sterk.⁵⁴ Slike allmennkulturelle trekk har også gitt seg utslag i bondesamfunnets *politiske* kultur.

Med utgangspunkt i undersøkelser av den svenske *sockenstämman*, eller sogneforsamlingen, har Peter Aronsson og Harald Gustafsson argumentert for at det hersket et sterkt konsensusideal i bondesamfunnet på 1700-tallet. Det var viktig at beslutninger som ble fattet, var *felles* beslutninger. Både Aronsson og Gustafsson beskriver overgangen fra konsensus til åpne interessenmotsetninger og individualisme som en overgang fra en tradisjonell til en moderne politisk kultur.⁵⁵ Peter Lindstrøm har videre argumentert for at det tradisjonelle konsensusidealet i virkeligheten bunnet i en paternalistisk kultur hvor en liten bondeelite tok avgjørelser på vegne av bygdefellesskapet. Det var altså ikke så mye snakk om at bygdefolket diskuterte seg frem til enighet i en deliberativ offentlighet, men utad bar beslutningene likevel preg av konsensus.⁵⁶ Konsensus og paternalisme gikk hånd i hånd.

Disse perspektivene fra svensk forskning burde være overførbare til en norsk kontekst. De tidlige kommunestyrene etter 1837 bar tydelig preg av å ha røtter i en eldre konsensusbasert og paternalistisk bondekultur.⁵⁷ Det som først og fremst skiller den gamle bondeideologien fra normene som råder innenfor moderne konstitusjonelle politiske systemer, er individets rolle. I det gamle bondesamfunnet var individet underordnet bygdefellesskapet, mens med Grunnlovens stemmerett kom individet, den myndige borger, til å bli bæreren av politisk legitimitet. Hans Barliens ideer om valgprosedyrer har klare likhetstrekk med en tradisjonell kollektivistisk og paternalistisk bondeideologi. Mange av særtrekkene i Barliens politiske tanker kommer av at en gammel bondekommunalisme hos ham fløt sammen med en moderne revolusjonær radikalisme.

De kollektivistiske dragene i Barliens tenkning fikk betydning for synet på forholdet mellom lokalsamfunn og statsmakt. Dette var et forhold som i Norge ble politisk avklart i løpet av 1830-tallet. Vi skal i det følgende trekke frem noen hovedmomenter i den politiske prosessen som ledet frem til formannskapslovene, med vekt på de aspektene som er mest relevante i forbindelse med Barliens ideologi. Til slutt skal vi utdype Barliens syn, i lys av hans siste og største politiske skrift fra 1836, og vurdere dette mot det kommunale selvstyret som ble etablert i 1837.

Bonderadikalisme og embetsmakt – to linjer frem mot formannskapslovene

I historien om det kommunale selvstyret i Norge har Hans Barliens sognekomiteer fått en, om ikke sentral, så i hvert fall en symbolsk viktig posisjon. Tore Pryser trekker dem frem i sammenheng med andre spredte tilløp til kommunalt selvstyre før 1837, og trekker linjene frem mot det såkalte bondeforslaget om formannskapslov på Stortinget i 1833.⁵⁸ Pryser formidler en historiefaglig tradisjon som fremhever at det kommunale selvstyret hadde røtter i en langvarig bondekamp mot embetsmakten, en tradisjon som ellers er tydeligst formulert i Arne Bergsgårds standardverk om formannskapslovene.⁵⁹ Denne motstandstradisjonen er utvilsomt en viktig bakgrunn for fremveksten av lokalt selvstyre i Norge.

Men formannskapslovenes opphav må også søkes et annet sted. Etter 1814 var det et sterkt

54. Dyrvik 1999: 242.

55. Gustafsson 1989: 12; Aronsson 1992: 342.

56. Lindstrøm 2003: 194–197.

57. Bjerås 2016.

58. Pryser 1999: 250 ff.

59. Bergsgård 1937: 190–191.

ønske også i embetsstanden i Norge om å få til en nyordning av lokalstyret, og flere forslag ble fremmet. Som blant andre Maren Dahle Lauten har vist, bar disse forslagene i stor grad preg av å fremheve at lokalstyret måtte være underlagt sterk kontroll av staten. Formålet med lokale styringsinstitusjoner var for embetsmennene først og fremst å lette deres styringsfunksjoner i lokalsamfunnene.⁶⁰ Ulike forslag verserte i komitéarbeid, på Stortinget og etter hvert i det offentlige ordskiftet gjennom 1820-tallet, uten å bli brakt til noen konklusjon.⁶¹ Først på «bondestortinget» i 1833 kan vi si at de to linjene – bondelinjen og embetsmanns-linjen – møttes så å si klinge mot klinge.

I trontalen i 1833 lovet regjeringen å fremme et forslag om formannskapslov i løpet av stortingssesjonen. Lovforslaget lot imidlertid vente på seg, og i frykt for at det ville sette klare begrensninger for reelt lokalt selvstyre, utformet en gruppe toneangivende stortingsbønder et eget forslag, som de fremmet for Stortinget før den kongelige proposisjonen var kommet. Lovforslagene og debatten om dem er grundig redegjort for andre steder.⁶² Her skal vi kun trekke frem ett aspekt som er relevant i vår sammenheng, nemlig motsetningen mellom kommunal frihet og statlig kontroll.

Bondeforslaget fremmet kommunal frihet fra statlig kontroll på en rekke områder. Bevil-lingsretten skulle tilhøre kommunens valgte representanter alene og formennene skulle revidere amtmannens og fogdenes kommuneregnskaper. Generelt skulle formennene ha «frie Hænder til paa enhver lovlig Maade at fremme Communernes Gavn.»⁶³ Forslaget nevner ikke med et ord at regjering eller amtmann skulle ha noen approbasjonsrett over formann-skapets handlinger.

Hvilken befatning kan Barlien ha hatt med bondeforslaget? Han satt ikke på Stortinget, men kjente godt hovedmannen bak forslaget, «Olabokas» forfatter John Neergaard. Barlien møtte Neergaard i Christiania i 1830, før sistnevnte dro ut på sin store agitasjonsreise før stortingsvalget. Barliens venn og sekretær, I. Kildahl, hevdet i 1887 at Neergaard hadde forslaget ferdig før han kom til tinget i 1833, og at loven ble vedtatt «for Størstedelen efter Bar-liens og Neergaards Forslag».⁶⁴ På den annen side hevdet Neergaard selv at han hadde med et lovforslag til Stortinget allerede i 1827, som han skulle ha vist til blant andre J.A. Hielm. Det endelige bondeforslaget skal ha blitt formulert på møtene til den såkalte *Bøndernes hemmelige Direksjon*, en gruppe bonderepresentanter som møttes i Christiania, hvor Barlien selvsagt ikke var til stede.⁶⁵ Vi vet rett og slett ikke om Neergaard og Barlien har diskutert bondeforslaget, men det er sannsynlig at de så hverandre som meningsfeller og våpenbrødre i en felles kamp.

Mens bondeforslaget slo fast at en formannskapslov var nødvendig for å bringe lokal-styringen på linje med Grunnlovens prinsipper om folkesuverenitet og selvbeskatningsrett, innledet den kongelige proposisjonen med å slå fast at allmuens deltagelse i kommune-bestyrelsen ikke måtte være så stor at den forårsaket tidsspille, økte byrder og utgifter, eller lammet administrasjonens gang.⁶⁶ Lovforslaget hvilte dessuten på grunnsetninger som «ville tjene til at forebygge, at enkelte egennyttige Individier – saaledes som selv den Norske Historie frembyder Exempler paa – misbruge deres Indflydelse, for at vildlede Mængden».⁶⁷

60. Lauten 2010: 38–40.

61. Bergsgård 1937: 35–78; Lauten 2010: 47–72.

62. Bergsgård 1937: 89–112; Lauten 2010: 73–92; Hommerstad 2012: 238–254.

63. Bergsgård 1937: 104–105.

64. Aavatsmark 1954: 52–56.

65. Hommerstad 2012: 246. Hommerstad viser til Brovold 1877: 66–71.

66. *St. forh.* 1833, V, Juli, 1007–1007. Kan leses her: https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortings-forhandlinger/Lesevisning/?p=1833&paid=5&wid=a&psid=DIVL8&pgid=a_1013. Hentet 7.9.2018.

67. *Ibid.*

Staten måtte sette skranker for friheten. Proposisjonen foreslo derfor statlig kontroll på en rekke områder hvor bondeforslaget satte selvstyre.⁶⁸

Justiskomiteen, som forberedte den endelige saken til Stortinget, utformet et kompromiss mellom proposisjonen og bondeforslaget, og kom bøndene i møte ved å avvise den allmenne approbasjonsretten for amtmann eller stiftsdireksjon, som proposisjonen ønsket.⁶⁹ Forslaget ble vedtatt av Stortinget, men nektet sanksjon av kongen. Det var statsråd Collett, i utgangspunktet en sterk drivkraft i arbeidet med formannskapslovene, som anbefalte sanksjonsnekten, og hovedgrunnen var nettopp at approbasjonsretten var strøket.⁷⁰ Dermed kom saken opp igjen på neste Storting, da den ble endelig avgjort.

«En tilbakevendende Harmoni mellem Statsmagterne»

Den loven som ble endelig vedtatt høsten 1836 og fikk kongelig sanksjon 14. januar 1837, beskrives gjerne som et vellykket kompromiss.⁷¹ Til og med det radikale tidsskriftet *Statsborgeren*, som hadde vært sentralt i agitasjonen om formannskapslovene, skrev nå om «en tilbakevendende Harmoni mellem Statsmagterne».⁷²

Åpenbart hadde stemningen snudd, og de steile frontene fra 1833 syntes borte. Den konkrete bakgrunnen var først og fremst at Karl Johan ikke ønsket at formannskapsaken skulle bli knyttet til den pågående konflikten om Grunnlovens § 79, altså spørsmålet om Kongens vetorett, mens bondeopposisjonen fryktet at en ny sanksjonsnekt fra Kongen ville sette hele loven i fare.⁷³ Den endelige loven fjernet statens absolutte veto over formannskapene og erstattet det med et utsettende veto for amtmannen i vanlige saker. Regjeringen fikk derimot veto i «store» saker, det vil si saker som påla kommunen utgifter for lengre tid enn fem år. Formannskapene fikk derimot all makt over regnskapsrevisjon.⁷⁴

Kompromiss til tross, formannskapsloven endte opp med utvetydig å plassere suvereniteten hos staten. Justiskomiteen, som behandlet saken i Stortinget i 1836, la vekt på at kommunene var en uløselig del av staten, og derfor måtte være under statlig kontroll.⁷⁵ De sakene kommunebestyrelsen skulle behandle, var også strengt avgrenset til økonomiske saker. Andre deler av politikken, ikke minst lovgivning, var Stortingets domene.

Den svenske historikeren Harald Gustafsson har tolket kommunalreformene i Norden på 1800-tallet som et ledd i nasjonsbygging og nasjonal integrasjon.⁷⁶ Når samfunnets gamle pilarer, som standstillhørighet, forvitret og et nytt borgerideal vokste frem, skulle folkets deltagelse i kommunens anliggender fremme samfunnsånd og bli en skole for det offentlige liv. Både Colletts regjeringsinnstilling fra 1833 og bondeforslaget målbar en slik tanke.⁷⁷ Formannskapsloven skulle være et middel til å forene nasjonen på tvers av geografi og stand. Det primære var således nasjonen, ikke kommunene – helheten, ikke delene. Derfor kunne kommunenes selvstendighet bare være en avledet selvstendighet. Kanskje er dette det egentlig moderne aspektet ved formannskapslovene. De var et ledd i nasjonsbyggingen som ble

68. *St. forh.* 1833, V, Juli, 1012-1022. § 13, § 27, § 34, § 37.

69. Bergsgård 1937: 112-120.

70. *Ibid.*: 128.

71. *Ibid.*: 186; Steen 1968: 10; Hovland 1987: 33.

72. Sitert i Bergsgaard 1937: 178.

73. Bergsgård 1937: 162-166.

74. *Ibid.*: 131-134.

75. *Ibid.*: 176

76. Gustafsson 1987: 46-57.

77. Bergsgård 1937: 95-97, 104.

ført på så mange fronter utover på 1800-tallet. Denne nasjonsbyggingen var ofte frilynt, folkelig og kritisk til embetsmannsveldet, men den sto sjelden i motsetning til tanken om en sterk enhetsstat. Det kommunale selvstyret i Norge inngikk i det store prosjektet om å skape en sterk nasjonal enhet, politisk knyttet sammen i en sterk stat.

Hans Barlien og lokalstyrets forrang

La oss nå vende tilbake til Hans Barlien. Kan vi vite noe om hvordan han stilte seg til formannskapslovene? Selv om Barlien kan ha hatt indirekte befatning med bondeforslaget fra 1833, sto han utenfor begivenhetenes sentrum på 1830-tallet. Fra på mange måter å ha vært en deltager i de store begivenhetene etter 1814, ble han i økende grad en tilskuer som betraktet den nasjonale scenen fra utsiden. Jeg tror det er med dette tilskuerperspektivet in mente vi må lese hans siste, og største, politiske skrift, *Bemærkninger til Kongeriget Norges Grundlov*, utgitt 1836, samme år som Stortinget vedtok formannskapslovene.⁷⁸ Jeg vil argumentere for at Barlien her fremmer et alternativt syn på kommunalt selvstyre, hvor det kommunale nivå gis en helt annen posisjon enn det fikk i formannskapslovene.

Bemærkninger er et umiskjennelig Barliensk skrift, og embetsmannskritikken gjennomsyrrer hver side. Boken har ytre form av en juridisk avhandling, med kommentarer til Grunnlovens paragrafer. Den mangler likevel avhandlingsformens stringens, og poenger som ligger Barliens hjerte nær, dukker ofte opp som kommentarer til paragrafer de tilsynelatende er uvedkommende for. Den evige rasjonalisten Barlien definerer først «Grunnlovens ånd» som den sanne rettferdighet eller naturens lov: «Grundloven, Naturens Lov og den sande Retfærdighed ere eenstyldige Begreber, og i Grunden det Samme.»⁷⁹ I lys av denne mildt sagt vide fortolkningen av Grunnloven drøfter han så i hvilken grad de enkelte grunnlovsparagrafer stemmer overens med dette prinsippet.

Siden det er Grunnloven som kommenteres, drøftes ikke formannskapslov eksplisitt og sammenhengende i teksten. Når sognekomiteer og formannskap likevel nevnes så ofte, er det et uttrykk for at dette var et høyaktuelt tema da boken ble skrevet. Det vitner også om hvor stor vekt Barlien la på kommunen som en helt sentral del av folkestyret. Kommunens anliggender begrenses ikke til økonomiske saker, slik som i formannskapsloven. I stedet for positivt å benevne hvilke saksområder som tilkommer kommunene, gir Barlien dem en generell lovgivningsrett som bare avgrenses negativt:

[...] naar den hele Statsmagt efter Naturens Lov tilhører Folket, da maa det staae til dette selv at befuldmegtige Andre til Forretninger, som det ikke selv beqvemmelig kan forrette. Saaledes behøver det ikke nogen Anden til at forrette den specielle Lovgivning, eller Communernes indvortes Politie, da saadant beqvemmeligst og rigtigst kan og bør udføres af Sognecomiteen, nu Formandskaberne [...].⁸⁰

Konsekvensen av dette blir at hver kommune må kunne gi seg selv sine egne lover. Disse må riktignok ikke ha negative konsekvenser for andre kommuner. I så tilfelle må de aktuelle kommunene komme til enighet seg imellom. Hvis så skjedde, skulle Stortinget motta en kopi av loven, og vurdere om den burde gjøres gjeldende for hele eller deler av riket.⁸¹ Ikke bare kunne kommunene slik gi seg selv lover; disse kunne også være utgangspunkt for

78. Barlien 1836.

79. Ibid.: 24.

80. Ibid.: 74.

81. Ibid.: 74.

Stortingets lovgivningsprosess. Ikke bare reformulerer Barlien «federalismen» fra bondefor-slaget i en tilspisset form. Han snur forholdet mellom stat og lokalsamfunn på hodet. Hos Barlien stiger folkets lover opp fra lokalsamfunnet, hvor den konkrete, praktiske erfaringen og kunnskapen sitter.

Det at Barlien mener lovgivning bør skje lokalt i sognekomiteen, kan sees i sammenheng med hans kunnskapssyn. Han setter praktisk erfaring over teoretisk kunnskap. Å ha teoretisk kunnskap om noe er ikke det samme som å egentlig kunne det:

At see en Anden forrette en Gjerning eller lade sig saadant, skriftlig eller mundtlig fortælle er saa forskjellig fra selv at kunne forrette dem, som Nat og Dag [...].⁸²

Derfor burde alle som fikk høyere utdanning («opdrages i Videnskaber»), og dermed muligens slo inn på en embetskarriere, også erverve seg de nødvendige kunnskaper for å skaffe seg sitt eget livsopphold. De ville da ikke lenger ha behov for lønn, eller «almisser», fra staten, og de ville ha førstehånds kjennskap til livet som det virkelige folket – den nærende klasse – levde.

Når Barlien, som et demokratisk prinsipp, kunne fremme ideen om at offentlige tjenestemenn ikke burde motta godtgjørelser, forutsetter det at hans forestillingsverden var det gamle agrarsamfunnet, hvor husfaren representerte husstanden utad og også kunne virke som offentlig tjenestemann mens resten av huslyden stelte gården. I samme periode fremmet demokratiske krefter i det industrialiserte Storbritannia det motsatte prinsipp, at parlamentsmedlemmer og andre offentlige tjenestemenn skulle få godtgjørelse, slik at arbeidere kunne delta i det offentlige liv.⁸³ Det er motsetningen mellom en førmoderne og en moderne forståelseshorisont som kommer til uttrykk her.

Barlien mente at folket, gjennom formannskap eller sognekomiteer, skulle kunne tilsette og avsette kongelige embetsmenn: «[A]lle Underordnede (altså embetsmenn) burde Folket selv vælge og afskedige efter Behag.»⁸⁴ Da embetseden ofte «tilsidesettes for medfødte Lyster og Lidenskaber», bør «Control med og Ansvar for disse Mangler» tillegges de kommende formannskapene.⁸⁵ Det var feil at embetsmenn bare kunne avskjediges ved dom. Igjen trekker Barlien frem sammenligningen mellom embetsmenn og tjenere: «Ellers vilde enhver Huusbonde være ilde tjent med, om han ikke skulle kunde afskedige en vanartig Dreng, uden at hænde en kostbar Dom.» To tredjedeler av kommunens stemmeberettigede burde ha rett til å avskjedige embetsmenn uten søksmål.⁸⁶

Langt på vei snur Barlien forholdet mellom stat og kommune på hodet. Det er i kommunene at folkets vilje primært kommer til uttrykk, mens staten bare har en avledet suverenitet. Dette er en motsatt forestilling av den som formannskapsloven bygger på, at kommunene var en del av staten og underlagt statlig kontroll. Ifølge Barlien bør staten være under kommunal kontroll.

I *Bemærkninger* tar Barlien rollen som billedstormer i fornuftens tjeneste. Det hersker en «papistisk Aand» i Norge, skriver han, som vil at folket skal tro på Grunnloven som en avgud, og ikke lese den med ettertanke. Det trengs derfor en reformasjon, slik at Grunnloven kommer i overensstemmelse med fornuftens lov. I bokens innledning henvender han seg til det Stortinget han selv står utenfor:

82. Ibid.: 70.

83. I 1838 fremmet Chartistene krav om lønn til parlamentsmedlemmer som ett av sine seks krav om politiske reformer.

84. Ibid.: 40.

85. Ibid.: 34–35.

86. Ibid.: 36–37.

Storthingsmænd! Skulle Pluraliteten af Eder dele min Anskuelse, da befaler Storthinget, disse mine Bemærkninger, enten uforandret, eller efter en dertil udvalgt Committees Gjennemsyn, til Brug i Skolerne, med uttrykkelig Tillæg, at Læreren visse Tider skal examinere saavel Voxne som Unge i Grundlovens Befølgelse saavel i det private Liv som i Lovgivningen og Administrasjonen.⁸⁷

Barlien setter her sitt skrift i katekismens sted som den viktigste teksten i den offentlige skolen. Barn og voksne skal jevnlig eksamineres i hans tekst og i grunnlovskunnskap. Barliens siste bok fremviser slik noen idiosynkratiske og megalomane trekk som står i skarp kontrast til det gjennomslaget forfatteren kunne vente å få på Stortinget i 1836. Hans formuleringer ble skarpere og hans synspunkter mer radikale i takt med at hans kontakt med begivenhetenes sentrum ble svakere. Han ble i økende grad en ensom radikaler. Hans Barlien var ikke en kompromissets mann, og anledningen for hans radikalisme var i virkeligheten forbi da han trykket boken sin i 1836.

I spennet mellom tradisjonisme og modernitet

Hans Barlien arbeidet for kommunalt selvstyre i tale, skrift og handlinger. For det ble han tiltalt og politisk uskadeliggjort. Embetsklassen var redd for hans ideer og for hans agitasjon. Rettsreferatene viser at påtalemakten fryktet at Barlien samlet folk for å fremme det den anså som samfunnsomstøtende ideer. Det er på denne bakgrunn vi må forstå bruken av forordningen fra 1765.

Ideene Barlien fremmet var mangslungne, men uttrykker et helhetssyn. De utgjør et argument for folkestyre mot embetsstyre, for lokalstyre mot sentralstyre, og kan sees som en særegen formulering av en bondeideologi som dominerte i Norge i et halvt århundre fra 1780-tallet til 1830-tallet. Var Hans Barlien da en mann i kamp mot sin tid, eller en representant for sin tid? Svaret må være at det ikke nødvendigvis er en motsetning. Han var nok en representant for sin tid i den forstand at det er vanskelig å se for seg at han kunne ha formulert sine anskuelser i noen annen historisk periode. Men han var også i kamp mot sin tid. Han kjempet mot den gamle embetsmakten, men i økende grad kjempet han mot en ny tid hvor forutsetningene for hans politiske tenkning var i ferd med å bli overskredet. Kompromisset om formannskapslovene i 1836 innvarsler en ny epoke i Norges politiske historie, hvor motsetningen mellom bønder og embetsmenn kom til uttrykk i nye former og etter hvert vek plassen for andre konfliktlinjer. Nye samfunnsforhold ga nye marginaliserte grupper, nye måter å organisere seg på og nye politiske allianser. Barliens syn på lokalstyrets forrang har derimot så sterke røtter i en gammel bondekommunalisme at det blir vanskelig å si, som det har blitt gjort, at han var født et århundre for tidlig. Vi kan heller si at han sto med ett ben i en tradisjonell og ett ben i en moderne politisk kultur, hvor det tradisjonelle bygdefellesskapet ble tillagt rollen som bærer av en moderne folkesuverenitet.

---

87. Ibid.: Innledning.

Litteratur

- Aronsson, P. (1992). *Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre smålandssockner, 1680-1850*. Lund: Lund University Press.
- Barlien, H. (1817). *Om Norges Grundlov, Repræsentation og Valgene*. I O.S. Aavatsmark (1954), *Hans Barlien. En norsk bondefører* (s. 169–172). Trondheim: Karoliussen bokh.
- Barlien, H. (1836). *Bemærkninger til Kongeriget Norges Grundlov*. Overgaard: Jörgen Rasmussen.
- Bergsgård, A. (1937). *Minneskrift til formannskapslovenes 100-årsjubileum*. Oslo: Gyldendal.
- Bjerkås, T. (2016). Fellesskap, lederskap, utenforskap. Autoritet og fellesskapsnormer i kommunestyrene mellom 1837 og 1850. *Historisk tidsskrift*, 95(1), 34–66. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2944-2016-01-03>
- Bjerkås, T. (2018). Legitimerende protester. Bondemotstandens rolle i eneveldets politiske kultur. I B. Seland (red.), *Opprør og opposisjon under enevelde og demokrati* (s. 43–65). Kristiansand: Cappelen Damm Akademisk. Open Access: <https://press.nordicopenaccess.no/index.php/noasp/catalog/book/46>
- Brovold, I. (1877). *Forhenværende Lensmand, Storthingsmand John Neergaards Liv og Virken*. Kristiansund: Jullums forlag.
- Dybdahl, A., & Bull, I. (2005). *Trøndelags historie. Bind 2: Fra pest til poteter*. Trondheim: Fagbokforlaget.
- Dyrvik, S. (1999). *Norsk historie 1625–1814. Vegar til sjølvstende*. Oslo: Samlaget.
- Dørum, K. (2006). Hvordan kullbøndene seiret i striden med Bernt Anker. Bondepolitikk og bondeøkonomi rundt Oslofjorden på 1700-tallet. *Historisk tidsskrift*, 85(3), 403–431.
- Dørum, K. (2013). Et oppgjør med eneveldet og standssamfunnet. Dannelsen av en folkelig offentlighet i norske bygder 1814–1850. *Historisk tidsskrift*, 92(1), 91–123.
- Dørum, K. (2016). *Frå undersått til medborgar. Styreform og politisk kultur i Noreg 1660–1882*. Oslo: Samlaget.
- Gustafsson, G. (1987). *Kommunal frihet för nationell samling. Debatter om kommunalreformer i 1800-talets Norden* (Studier i stads- og kommunhistoria 2). Stockholm: Stadshistoriska institutet.
- Gustafsson, H. (1989). *Sockenstugans politiska kultur. Lokal självstyrelse på 1800-talets landsbygd* (Studier i stads- og kommunhistoria 6). Stockholm: Stadshistoriska institutet.
- Henningsen, P. (2006). *I sansernes vold. Bondekulturer og kultursammenstød i enevældens Danmark* (bd. 1). København: Landbohøiologisk Selskab.
- Hommerstad, M. (2012). *Politiske bønder. Bondepolitikk og Stortinget 1815-1837* (ph.d.-avhandling). Universitetet i Oslo.
- Hommerstad, M. (2014). Et spørsmål om kunnskap? Politisk kompetanse og politisk deltagelse blant bøndene etter 1814. I N.R. Langeland (red.), *Politisk kompetanse. Grunnlovas borgar 1814–2014* (s. 88–104). Oslo: Pax.
- Hommerstad, M. (2015). Det Norske Nationalblad: Politisk debatt mellom den dannede elite og bøndene rundt 1814. *Norsk Pressehistorisk tidsskrift*, 23, 74–83.
- Hovland, E. (1987). Grotid og glanstid. I H.E. Næss, E. Hovland, T. Grønlie, H. Baldersheim og R. Danielsen (red.), *Folkestyre i bygd og by. Norske kommuner gjennom 150 år* (s. 31–153) Oslo: Universitetsforlaget.
- Koht, H. (1926). *Norsk bondereising. Fyrebuing til bondepolitikken*. Oslo: Aschehoug.
- Lauten, M.D. (2010). «Borgeraand udvikler sig kun almindelig der, hvor hver Enkelt har Leilighed til politisk Virksomhed». *Framveksten av eit moderne demokratiomgrep under debatten om formannskapslova av 1837* (masteroppgave i historie). Universitetet i Oslo.
- Lindström, P. (2003). *Prästval och politisk kultur 1650-1800*. Umeå: Umeå Universitet.

- Neergaard, J. (1830). *En Odelsmands tanker om Norges nærværende Forfatning tilligemed en Samtale indeholdende Veiledning for Bønder til en rigtigere Fremgangsmaade ved Udkaarelsen af Valgmænd og Representanter*. Christiania: Johan Krohn.
- Pryser, T. (1999). *Norsk historie 1814–1860. Frå standssamfunn mot klassesamfunn*. Oslo: Samlaget.
- Rousseau, J.J. (2001). *Om samfunnspakten* (H. Hofgaard Halvorsen, overs.) Oslo: De norske bokklubbene.
- Seip, J.A. (1974). *Utsikt over Norges historie*. Oslo: Gyldendal.
- Seyès, E.-J. (1789). What is the third estate? (Qu'est-ce que le Tiers Etat?). I D. Williams (red.), *The Enlightenment* (s. 493–507). Cambridge: Cambridge University Press.
- Steen, S. (1968). *Lokalstyre i Norges bygder*. Oslo: Cappelen.
- Wood, G.S. (1998). *The creation of the American republic, 1776-1787*. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press. (Original utgitt 1969.)
- Aavatsmark, O.S. (1954). *Hans Barlien. En norsk bondefører*. Trondheim: Karoliussen bokh.